

YEMEK KÜLTÜRÜ

SOSYAL VE KÜLTÜREL HAFIZA

Prof. Dr. Oğuz ÖZYARAL

Yemek Kùltürünün Sosyal ve Kùltürel Hafızadaki Rolü

Prof.Dr.Oğuz ÖZYARAL Mikrobiyolog, Koruyucu Sağlık Uzmanı, Antalya Belek Üniversitesi, Rektör Yardımcısı

Yemek, yalnızca biyolojik bir ihtiyaç değil, aynı zamanda bir toplumun tarihsel ve kùltürel hafızasının en güçlü taşıyıcılarından biridir. Toplumların geçmişe dair hatıraları, sosyal yapıları ve tarihî olayları, yemek alışkanlıkları ve tarifleri üzerinden bugüne taşınır. Bir tat, bir koku ya da bir tarif, bireylerin ve toplumların geçmişle olan bağını kurarak kimliklerini anlamlandırmalarına yardımcı olur.

Kùltürel ritüeller, bayram yemekleri, savaş dönemlerinden kalma tarifler ya da göçmen mutfakları, yemek kùltürünün geçmişı nasıl şekillendirdiğini ve bugüne nasıl ulaştığını gösteren önemli örneklerdir.

Aile sofralarında paylaşılan bir yemek ya da geleneksel bir tarifin nesilden nesile aktarılması, yalnızca bir yemeğin korunması değil, aynı zamanda bir kùltürün yaşatılması anlamına gelir.

Bu yazıda, yemeğin bireysel ve toplumsal hafızadaki rolünü, tarihî olaylar ve kùltürel dönüşümlerle bağlantısını ele alacağız.

Yemeklerin kolektif bellekteki yeri, geçmişin izlerini bugüne taşıyan güçlü bir baė olarak karşımıza çıkarken, bu süreç, kùltürel mirasın korunmasında da önemli bir araç olmuştur. Sofranızdaki her tat, bir hikâye anlatır; bu hikâyenin izlerini birlikte keşfedelim.

1. Anımsatıcı Tatlar: Yemek Yoluyla Kùltürel Belleğin Korunması

Yemek, insanların geçmişe dönük hatıralarını canlandıran güçlü bir semboldür.

Birçok insan, çocukluğundaki tatları veya aile büyüklerinden öğrendiği tarifleri hatırlayarak geçmişe bir yolculuk yapar.

Bu tatlar, kişisel belleği tetiklemele kalmaz, aynı zamanda kùltürel belleğin korunmasına da katkı sağlar.

• Bireysel ve Kolektif Hafızanın Taşıyıcısı Olarak Yemek:

Yemek hem bireylerin kişisel anılarını hem de toplumların kolektif hafızasını saklar.

Örneğin, çocukluğunuzda sıkça tüketilen bir yemeğin tadı hem kişisel bir anıyı hem de o dönemin sosyal ve kùltürel koşullarını hatırlatabilir.

Aynı şekilde, toplumsal hafızanın bir parçası olan bayram yemekleri, düğün sofraları ve kutlamalar da bu belleğin taşıyıcılarıdır. Ramazan ayındaki iftar yemekleri veya Hidrellez'de yapılan özel yemekler hem dini hem de kùltürel hafızanın önemli birer parçasıdır.

- **Yemeklerin Ritüel ve Seremoni Rolü:**

Bayramlar, düğünler, cenaze törenleri gibi önemli ritüel ve seremoni anlarında yemek, kültürel hafızanın en önemli unsurlarından biridir.

Örneğin, Türkiye’de Mevlütlerde sunulan helva, sadece bir tatlı değil, aynı zamanda bir ölüm ritüelinin ve kültürel bir geleneğin taşıyıcısıdır.

2. Toplumsal Hafıza ve Tarihî Olayların Yemeklerle Anlatımı

Tarihî olaylar ve önemli dönemler, yemek kültürü aracılığıyla da anlatılır. Savaşlar, kıtlıklar, göçler veya sosyal değişimler sırasında yemekler, birer tarihsel belge gibi işlev görebilir.

• Savaş Dönemleri ve Kıtık:

Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa’da yaşanan gıda kıtlığı, birçok yemek tarifinin daha basit ve ekonomik malzemelerle hazırlanmasına yol açmıştır. Savaş dönemine ait bu tarifler, bugün bile bazı mutfaklarda hatırlanmakta ve uygulanmaktadır.

Türkiye’de de özellikle kıtlık zamanlarında bulgur, mercimek gibi daha ulaşılabilir malzemelerle yapılan yemekler, bugün hâlâ köy mutfaklarında yaşatılmaktadır.

Toskana’nın Panzanella gibi bayat ekmekle yapılan yemekleri, o dönemin yoksulluk ve kıtlık koşullarının bir hatırası olarak günümüzde hala popülerdir.

Toskana’nın geleneksel yemeği Panzanella’yı yansıtan görsel. Taze sebzeler, bayat ekmek ve zeytinyağıyla yapılan bu basit ama lezzetli yemeğin rustik sunumu, Toskana mutfağının doğallığını ve zarifliğini yansıtıyor.

- **Göçmen Mutfakları ve Kültürel Hafıza:** Göç eden toplumlar, yemeklerini de yanlarında taşıyarak gittikleri yerlerde kendi mutfaklarını yeniden

yaratırlar. Bu mutfaklar, hem yeni bir kültürel uyum sürecinin hem de eski kültürel hafızanın birer parçası olur.

Örneğin, Osmanlı döneminde Balkanlardan ve Kafkaslardan Anadolu'ya göç eden topluluklar, kendi yemek kültürlerini Türkiye'nin mutfak mirasına kazandırmışlardır.

Balkanlar ve Kafkaslardan Anadolu'ya göç eden toplulukların Türkiye'nin mutfak kültürüne kazandırdığı birçok yemek bulunmaktadır.

Bu göçler sırasında, insanlar hem kendi yerel yemeklerini yeni topraklara taşımış hem de Anadolu'daki malzemeler ve tatlarla harmanlayarak yeni yemek kültürleri yaratmışlardır.

İşte bu bölgelerden gelen ve Türkiye mutfak mirasına kazandırılmış bazı örnekler:

Balkanlardan Gelen Yemekler

- **Börek:** *Balkan mutfağının en bilinen yiyeceklerinden biridir. Farklı iç malzemelerle yapılan börek çeşitleri, Türkiye'de de çok sevilir. Arnavut böreği, Boşnak böreği gibi çeşitler, özellikle göçmenler tarafından Türkiye'ye getirilmiş ve yaygınlaşmıştır.*
- **Sarma:** *Asma yaprağına sarılan pirinç ya da bulgur dolması, Balkanlarda ve Türkiye'de yaygın olan bir yemektir. Sarma çeşitleri, özellikle Rumeli göçmenleriyle Anadolu'ya taşınmış ve Türk mutfağının vazgeçilmezlerinden biri olmuştur.*
- **Çibörek (Çiğ börek):** *Kırım Tatarları tarafından Türkiye'ye taşınan bu yemek, kıymalı iç harçla hazırlanan, ince hamurun kızartılmasıyla yapılan bir börek çeşididir. Özellikle Eskişehir'de Kırım Tatarları sayesinde popüler hale gelmiştir.*
- **Kaçamak (Polenta):** *Mısır unu ile yapılan bir tür lapa olan kaçamak, Balkan mutfağının önemli bir yemeğidir. Türkiye'de, özellikle Trakya bölgesinde göçmenler tarafından yapılan bu yemek, sade veya tereyağı ve peynirle servis edilir.*

- **Arnavut Ciğeri:** Küp şeklinde doğranmış ve kızartılmış ciğer, Arnavut mutfağından Türkiye'ye taşınan bir yemektir. Soğan, sumak ve maydanozla birlikte servis edilmesiyle bilinir.
- **Papara:** Balkan mutfağından Türkiye'ye taşınan bu yemek, bayat ekmeklerin ıslatılması ve yoğurt, domates sosu gibi malzemelerle harmanlanmasıyla yapılır.

Kafkaslardan Gelen Yemekler

- **Manti:** Manti, Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen bir yemektir. Özellikle Kayseri mantısı, bu göçlerin etkisiyle şekillenmiştir. Hamurun içine kıyma konularak yapılan bu yemek, yoğurt ve sosla servis edilir.
- **Haçapuri:** Gürcistan mutfağının ünlü peynirli ekmeği haçapuri, Kafkas göçmenleri aracılığıyla Türkiye'de de popüler olmuştur. Özellikle Artvin ve çevresinde bu yemek kültürünün etkileri görülmektedir.
- **Hinkal (Khinkali):** Gürcü ve Azeri mutfağından gelen bir çeşit mantıdır. Türkiye'nin özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde göçmenler tarafından yapılan hinkal, genellikle yoğurt ve soslarla servis edilir.
- **Kaşık Börek (Düşbere):** Azeri mutfağından gelen düşbere, küçük mantı şeklinde hazırlanır ve kaşıkla yenir. Kafkas göçmenleriyle Türkiye'ye taşınan bu yemek, çorba şeklinde servis edilir.
- **Çerkes Tavuğu:** Çerkes mutfağının meşhur yemeklerinden biri olan Çerkes tavuğu, haşlanmış tavuk eti, ceviz ve sarımsakla yapılır. Bu yemek, Kafkas göçmenleri aracılığıyla Türk mutfağının da önemli bir parçası haline gelmiştir.

- **Gürcü Peyniri ve Gürcü Ekmeği:** Kafkasya'dan gelen göçmenler, kendi peynir ve ekme türlerini Türkiye'ye kazandırmışlardır.
- Özellikle doğu Karadeniz'de bu lezzetler hâlâ geleneksel olarak yapılır.

Bu yemekler, Türkiye'ye göç eden toplulukların yalnızca kendi yemek kültürlerini korumakla kalmadıklarını, aynı zamanda Anadolu'nun zengin mutfak mirasıyla da birleşerek yeni tatlar yarattıklarını gösteriyor.

Bu süreç, Türkiye'nin zengin mutfak kültürünün şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Benzer şekilde, İtalyan göçmenlerin Amerika'ya yerleşmeleri sonucu pizza gibi yiyeceklerin Amerikan malzemeleriyle yeniden yorumlanması hem eski kültürel mirası koruyan hem de yeni bir mutfak yaratan bir süreçtir.

3. Geleneksel Tariflerin Gelecek Nesillere Aktarımı

Yemek tarifleri, kültürel mirasın nesiller boyu aktarılmasında önemli bir araçtır.

Aileden öğrenilen bir tarif, sadece bir yemek değil, aynı zamanda bir kültürel aktarım nesnesidir.

Bu süreç, yemek kültürünün korunmasını ve nesilden nesile taşınmasını sağlar.

- **Aile Tariflerinin Önemi:**

Birçok ailede yemek tarifleri, kuşaktan kuşağa aktarılır ve bu tarifler aile geleneğinin bir parçası haline gelir.

Örneğin, Türkiye’de anneden kıza geçen börek tarifleri veya bir bayram yemeği olan etli dolmanın nasıl yapıldığının nesiller boyunca aktarılması, bu geleneksel yemeklerin varlığını sürdürmesini sağlar.

Aile büyüklerinden öğrenilen bu tarifler, sadece lezzet açısından değil, aynı zamanda duygusal bir bağlamda da önemlidir.

Geçmiş hatırlatır, köklerle bağlantıyı sürdürür.

- **Dijitalleşme ve Tariflerin Modern Aktarımı:**

Günümüzde, geleneksel tariflerin aktarımı artık sadece aileler arasında değil, dijital platformlar aracılığıyla da gerçekleşmektedir.

Yemek blogları, YouTube kanalları ve sosyal medya platformları, yemek tariflerinin geniş kitlelere ulaştırılmasında büyük bir rol oynamaktadır.

Özellikle unutulmaya yüz tutmuş yerel tarifler, dijital dünyada yeniden canlanmakta ve daha geniş kitleler tarafından keşfedilmektedir.

Bu da kültürel belleğin dijital ortamda korunmasına katkı sağlamaktadır.

- **Yerel Yemeklerin Kültürel Diplomasi Aracı Olarak Kullanılması:**

Yemek kültürü, sadece toplumsal hafızanın korunmasında değil, aynı zamanda kültürel diplomasi aracı olarak da kullanılmaktadır.

Birçok ülke, mutfaklarını tanıtarak kendi kültürlerini uluslararası arenada daha görünür kılmaktadır. Türkiye'nin Türk mutfağını tanıtmak amacıyla düzenlediği uluslararası festivaller veya Japonya'nın sushi kültürünü küresel çapta tanıtmayı, yemeklerin kültürel bir diplomasi aracı olarak kullanımına örnektir.

- **Yemek Kitapları ve Bellek:**

Yemek kitapları, kültürel belleğin korunmasında önemli bir rol oynar.

Tarihî yemek kitapları, sadece tarifleri içermez, aynı zamanda o dönemin sosyal ve kültürel yaşamına dair önemli ipuçları da sunar.

Osmanlı dönemi yemek kitapları, bu imparatorluğun saray mutfağından halk mutfağına kadar geniş bir yelpazede kültürel mirasını günümüze taşır. Benzer şekilde, modern zamanlarda da yazılan yemek kitapları, gelecek nesillere kültürel bir miras bırakma işlevi görmektedir.

Sonuç: Yemeğin Kültürel Hafızadaki Gücü

Yemek, sadece günlük yaşamımızın bir parçası değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin ve kültürel hafızanın temel taşıyıcılarından biridir.

Her tat, geçmişten bir hatırayı canlandırır; her tarif, bir kültürün sürekliliğini temsil eder.

Bayram sofralarından savaş dönemlerinde yaratılmış basit tariflere, göçmen mutfaklarından dijital platformlarda paylaşılan geleneksel lezzetlere kadar, yemek her zaman geçmişle gelecek arasında bir köprü olmuştur.

Bu bağlamda, yemek kültürünün korunması ve aktarılması, yalnızca lezzetlerin yaşatılması değil, aynı zamanda bir toplumun tarihine, değerlerine ve kimliğine sahip çıkması anlamına gelir.

Geleneksel tarifler ve yemek ritüelleri, bireylerin kökleriyle bağlantı kurmasına yardımcı olurken, aynı zamanda toplumsal bir aidiyetin sürdürülmesine katkı sağlar.

Sonuç olarak, yemek kültürü, sadece damak tadımıza değil, kim olduğumuza ve nereden geldiğimize dair derin bir anlam taşır.

Bu nedenle, yemeklerimizi korumak ve bu kültürel mirası gelecek nesillere aktarmak hem bireysel hem de toplumsal hafızamızın canlı kalmasını sağlayacak bir görevdir.

Her lokmada bir tarih, her tarifte bir hikâyeye saklıdır; bunları yaşatmak, kültürel kimliğimizi yaşatmakla eşdeğerdir.